

Waardering tegen actuele waarde, waaronder toepassing van actuele kostprijs

Arjan Brouwer, Martin Hoogendoorn en Jildit van Brenkelen

SAMENVATTING Als gevolg van een wetwijziging kunnen ondernemingen hun materiële vaste activa en voorraden vanaf de jaarrekening 2016 niet meer waarderen tegen vervangingswaarde. Voor materiële vaste activa is de actuele waarde vanaf 2016 gelijk aan de actuele kostprijs, voor voorraden is waardering tegen actuele waarde niet meer mogelijk. In dit artikel bespreken wij kort de geschiedenis van de vervangingswaarde als waarderingsconcept, geven we een overzicht van de huidige wet- en regelgeving inzake waardering tegen actuele waarde, en doen we verslag van een empirisch onderzoek naar de wijze waarop ondernemingen die in de jaarrekening 2015 waardeerden tegen actuele waarde met de nieuwe bepalingen zijn omgegaan en wat de financiële effecten van de stelselwijzigingen zijn. Uit het onderzoek blijkt dat voor materiële vaste activa 60% van de onderzochte ondernemingen is overgegaan naar waardering tegen historische kosten, waarbij bijna alle ondernemingen gebruik hebben gemaakt van de overgangsregeling van de RJ om de laatste actuele waarde te hanteren als veronderstelde historische kostprijs. De financiële effecten van alle wijzigingen zijn in vrijwel alle gevallen nihil of niet significant.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Uit de jaarrekeningen blijkt dat veel ondernemingen hebben geworsteld met het vraagstuk van actuele kostprijs. Mede daardoor kan de veelvuldige overgang naar historische kostprijs worden verklaard. Dit onderzoek is van belang voor ondernemingen, accountants en regelgevers om na te gaan wat de effecten zijn van nieuwe regelgeving en om in latere jaren nieuwe afwegingen te maken inzake het toe te passen stelsel.

1 Inleiding

Bij de waardering van activa tegen actuele waarde bestaan verschillende mogelijke invullingen van die waarderingsgrondslag. Een traditionele invulling is de vervangingswaarde, het bedrag dat nodig zou zijn om het bestaande actief te vervangen door een actief dat voor de bedrijfsuitoefening een in economisch opzicht gelijke betekenis heeft. De vervangingswaarde is derhalve gericht op de inkoopmarkt en houdt rekening met de verouderde staat van het te waarderen actief.

Een nieuwe invulling van actuele waarde vindt plaats door middel van het begrip actuele kostprijs. Ook dat begrip is gericht op de inkoopmarkt en houdt rekening met veroudering, maar gaat niet uit van het vervangende actief, maar van het bestaande actief.

In het kader van waardering tegen actuele waarde zijn voorts de begrippen reële waarde (en het synoniem marktwaarde) en opbrengstwaarde van belang. De reële waarde is het bedrag dat bij verkoop van een actief kan worden ontvangen, de opbrengstwaarde is de reële waarde onder aftrek van de nog te maken kosten. Deze beide begrippen zijn derhalve gericht op de verkoopmarkt.

Het begrip realiseerbare waarde speelt zowel een rol bij waardering tegen actuele waarde als bij waardering tegen historische kosten en is gelijk aan de hoogste van de opbrengstwaarde en de bedrijfswaarde (de contante waarde van de kasstromen die met het actief of de groep van activa kan worden behaald). Waardering tegen realiseerbare waarde vindt alleen plaats indien een bijzondere afwaardering ('impairment') nodig is omdat de boekwaarde op basis van het stelsel van historische kosten en actuele waarde niet meer kan worden terugverdiend.

Met ingang van de jaarrekening 2016 is het niet meer mogelijk om materiële en immateriële vaste activa en voorraden te waarderen tegen vervangingswaarde. Voor materiële en immateriële vaste activa is waardering tegen actuele waarde nog wel mogelijk, maar dan tegen actuele kostprijs. Voorraden, niet zijnde agrarische voorraden, mogen niet meer tegen actuele waarde worden gewaardeerd.

Deze wetwijziging betekent in de jaarrekening 2016 een gedwongen stelselwijziging voor alle ondernemingen die in hun jaarrekening 2015 één of meer groepen activa hadden gewaardeerd tegen vervangingswaarde. Om die reden is onderzoek naar de waardering van activa tegen actuele waarde in de jaarrekening 2016 van belang. In dit artikel geven wij de resultaten van dit onderzoek weer.

Eerst gaan wij in paragraaf 2 kort in op de geschiedenis van waardering tegen vervangingswaarde. In paragraaf 3 wordt nader ingegaan op de relevante wet- en regelgeving. En in paragrafen 4 en 5 wordt verslag gedaan van het empirisch onderzoek. Het artikel wordt in paragraaf 6 afgesloten met conclusies en een slotbeschouwing.

2 Een korte terugblik op de geschiedenis van de vervangingswaarde

Een onderzoek naar de (eerste) toepassing van actuele kostprijs in de jaarrekening over het boekjaar 2016 kan niet starten zonder de naam van Théodore Limperg te noemen. Met de introductie van actuele kostprijs nemen we namelijk afscheid van het tot nu toe gehanteerde actuelewaardebegrip vervangingswaarde. Een begrip dat in Nederland niet los kan worden gezien van zijn bijdragen, al dan niet via zijn leerlingen (zie ook Van Vught 1939), aan de ontwikkeling van de vervangingswaardeleer. Of zoals Charbo (1939) het in 1939 verwoordde: *“min of meer geautoriseerde dictaten over colleges van den man, wiens naam stevig vastzit aan het woord vervangingswaarde: de Amsterdamse hoogleraar Limperg”*.

Het ontstaan van het begrip wordt toegeschreven aan de Oostenrijkse school (Böhm-Bawerks) en de Duitse hoogleraar Schmidt waarna dit eerst door Overeem en later door Limperg en zijn leerlingen in Nederland is geïntroduceerd en doorontwikkeld (zie Polak, 1939; Aerts, 1939 en Charbo, 1939). De hoge inflatie in Nederland en Duitsland in de periode tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog was de belangrijkste aanleiding tot theorievorming over hoe te komen tot een goede winstbepaling waarbij de effecten van prijsstijgingen op een juiste wijze weerslag zouden vinden in het winstbegrip (zie ook Van Geel, 1932). In zijn rede *“De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf”*, op 7 november 1936 uitgesproken voor het Nederlandsch instituut van accountants, zegt Limperg in dat kader (Limperg 1936): *“het is dus een gebiedende economische eis, dat men weet, welk deel van het vermogen, dat men met en uit het productieproces verwerft inkomen is”*. Daartoe diende volgens Limperg de kostprijs te worden bepaald als (de waarde van) het offer bij de ruil. Daarvan stelde hij dat alleen de vervangingswaarde (en niet de historische kostprijs) daarvoor relevant was.

Bij toepassing van vervangingswaarde zoals het bedoeld is in de vervangingswaardeleer worden de kosten (afschrijvingen, kostprijs verkochte goederen) bepaald door het huidige prijspeil, in lijn met het prijspeil dat op dat moment de omzet bepaalt. Hierdoor wordt het deel van de marge dat wordt veroorzaakt door prijsstijgingen niet tot de winst gerekend. Dat deel van de ‘winst’ dient ingehouden te worden om de verbruikte

of verkochte activa te vervangen ten behoeve van het in standhouden van de onderneming. Toepassing van vervangingswaarde voorkomt op die manier *“overschatting van het inkomen in de jaren der goede conjunctuur”* en *“houdt in den conjunctuuropgang het reëel vermogen in stand”*, aldus Mey (1939). Volgens Van Geel (1932) zouden veel faillissementen na de Eerste Wereldoorlog zijn voorkomen *“indien de leiders der betrokken ondernemingen op de hoogte waren geweest van de juiste waarderingsprincipes”*.

Eind jaren dertig vinden er intensieve discussies plaats over de toepassing van vervangingswaarde, niet alleen gericht op de zuivere winstbepaling ten behoeve van de jaarrekening, maar ook in de context van bedrijfs-economische vraagstukken en prijsregulering door de overheid in tijden van inflatie. In een tijd waarin de overheid maatregelen nam om de inflatie aan banden te leggen, grepen ondernemers de vervangingswaardetheorie aan om te onderbouwen waarom zij toch prijsstijgingen mochten of moesten doorvoeren. Dit bleek niet onomstreden. Bakker (1939) stelt hierover *“De grondgedachte van de theorie der vervangingswaarde aanvaard ik; de toepassing van deze theorie, zoals die thans voor de prijsbepaling gevraagd wordt, verwerp ik”* en beschrijft verschillende rechtszaken waarbij rechters niet eensluidend oordelen over de aanvaardbaarheid van de theorie ter onderbouwing van doorgevoerde prijsverhogingen. Ook Polak (1939) laat zich kritisch uit over het gebruik van argumenten uit de vervangingswaardeleer om prijsvorming te onderbouwen terwijl de theorie is bedoeld voor de zuivere winst- en vermogensberekening.

Na de Tweede Wereldoorlog wordt de theorie verder bediscussieerd en verfijnd (zie onder andere Pruyt, 1954; Van Muiswinkel 1958 en 1967, en Van der Schroeff, 1959, 1964, 1968 en 1969). Beroemd is in dit verband het prae-advies van Burgert (1967) bij de jaarlijkse Accountantsdag, waarin hij kritisch stelling nam tegen de vervangingswaardeleer. Klaassen (1975) schreef een proefschrift over de theorie van de vervangingswaarde en de toepassing in de jaarrekening. In die periode neemt het gebruik van vervangingswaarde in de praktijk toe. In interviews in *Getuigen van de geschiedenis van het Nederlandse accountantsberoep* (Schoonderbeek & De Hen, 1995) vertelt Van Dongen dat vervangingswaarde bij de overheid en een aantal staatsbedrijven werd ingevoerd onder invloed van Mey, geven Frielink en Keuzenkamp aan dat zij toepassing ervan regelmatig aanbevelen maar geeft Burggraaf op zijn beurt aan dat hij nooit een apostel van de vervangingswaarde is geweest. Camfferman (2016) beschrijft dat het gebruik van vervangingswaarde in de jaren vijftig en zestig bij verschillende ondernemingen voorkwam, in de jaren tachtig piekte onder beursfondsen, maar daarna sterk terugliep.

Een bekend voorbeeld van een Nederlandse onderneming die lange tijd is uitgegaan van winstbepaling op basis van de vervangingswaarde is Philips. Goudekot (1960), de chieft internal auditor van Philips, beschrijft dat de vervangingswaardetheorie in Nederland steeds meer geaccepteerd is geraakt, maar dat de toepassing ervan in de jaarrekeningen nog te wensen overlaat. Internationaal is Philips betrokken geweest bij de ontwikkeling van regelgeving voor inflation accounting (aldus Bod in Schoonderbeek & De Hen, 1995), maar uiteindelijk is ook Philips van de toepassing van vervangingswaarde in de jaarrekening afgestapt.

Camfferman (2016) geeft ook aan dat het gebruik onder niet-beursgenoteerde ondernemingen waarschijnlijk nooit hoog is geweest. Dat wordt bevestigd door een beperkt eigen onderzoek. Het gebruik van de zoektermen “vervangingswaarde” en “jaarrekening” in Company.info leert dat in de periode 2010-2015 in ieder van de jaren de term vervangingswaarde voorkomt in ongeveer 1% van de jaarrekeningen, waarbij opgemerkt moet worden dat dit niet in alle gevallen zal betekenen dat ook daadwerkelijk tegen vervangingswaarde wordt gewaardeerd. Voor 2005 komt dit percentage uit op 1,6%. Hierbij zien we dat vervangingswaarde relatief vaker voorkomt in de jaarrekening van grotere ondernemingen. Onder ondernemingen met een omzet van minimaal EUR 12 miljoen komt de term in 2015 voor in 4,6% van de gevallen (2010: 2,9%, 2005: 2,6%) en onder ondernemingen met een omzet van minimaal EUR 100 miljoen in 5,1% van de gevallen (2010: 4,1%, 2005: 4,0%).

De vervangingswaardeleer was primair gericht op resultaatbepaling op basis van het huidige prijspeil, passend bij de fysieke vermogensinstandhoudingsdoelstelling ofwel, zoals Limperg (1936) het verwoordt, “*de berekening van de waarde is het middel, om de grootte der winst te bepalen en de berekening van de waarde wordt aldus dienstbaar gemaakt aan het probleem van de winst*”. Hier zijn inmiddels in de Nederlandse wet- en regelgeving andere vormen van toepassing van actuele waarde aan toegevoegd waar de resultaatbepaling niet centraal staat. De reden voor waardering tegen actuele waarde lijkt inmiddels eerder primair gedreven te zijn door het verschaffen van inzicht in het vermogen op basis de huidige waarde van de activa. In lijn hiermee is het sinds 2005 toegestaan om het gerealiseerde deel van de herwaarderingen in een afzonderlijke post ten gunste van de winst-en-verliesrekening te verwerken (RJ 212.415) waardoor het eigen vermogen (voor zover bepaald door op actuele waarde gewaardeerde posten) wordt bepaald op basis van het actuelewaardestelsel en de winst-en-verliesrekening op basis van het historischekostenstelsel (zie verder paragraaf 5.4 voor de resultaten van ons empirisch onderzoek).

3 Wet- en regelgeving

3.1 Achtergronden van het introduceren van actuele kostprijs in Titel 9

Zoals aangegeven in de inleiding was het tot en met de jaarrekening 2015 mogelijk om materiële en immateriële vaste activa en voorraden te waarderen tegen vervangingswaarde. Voor immateriële vaste activa bestond deze mogelijkheid alleen in zeer beperkte mate (namelijk voor zover voor het actief een liquide markt aanwezig was), voor de overige activa waren aan de toepassing van actuele waarde geen beperkingen verbonden. Specifiek voor vastgoedbeleggingen werd de actuele waarde ingevuld door middel van het begrip reële waarde en voor agrarische voorraden door de opbrengstwaarde.

Met ingang van de jaarrekening 2016 is waardering tegen vervangingswaarde niet meer mogelijk. Voor materiële en immateriële vaste activa is nog wel waardering tegen actuele waarde toegestaan, maar dan tegen actuele kostprijs. Voorraden, niet zijnde agrarische voorraden, mogen niet meer tegen actuele waarde worden gewaardeerd. De wetgeving is niet gewijzigd inzake de waardering tegen actuele waarde van vastgoedbeleggingen en agrarische voorraden.

De achtergrond van het niet meer mogen waarderen tegen vervangingswaarde ligt in de EU-Jaarrekeningrichtlijn (Accounting Directive) 2013. Waar in de Vierde EU-Richtlijn waardering tegen vervangingswaarde voor vaste activa en voorraden als één van de opties voor toepassing van de actuele waarde was opgenomen (artikel 33), is deze optie bij de herziening in 2013 geschrapt. In de toelichting op het wetsvoorstel is uitdrukkelijk aangegeven dat ‘replacement cost accounting’ niet meer is toegestaan. De achterliggende reden is dat deze waarderingsgrondslag, behalve in Nederland, in de EU niet of nauwelijks werd toegepast.

Wel is voor vaste activa in artikel 7 de in de Vierde EU-Richtlijn opgenomen optie van ‘herwaardering’ gehandhaafd, zonder daarbij aan te geven hoe de herwaardering dient te worden bepaald. Deze herwaarderingsoptie gold en geldt niet voor voorraden.

De EU-Jaarrekeningrichtlijn laat voorts, net als in de Vierde EU-Richtlijn, in artikel 8 toe om bepaalde activa te waarderen tegen reële waarde. De Nederlandse wetgever heeft de bestaande invulling van deze bepaling, waarbij onder ‘bepaalde activa’ is verstaan financiële instrumenten, vastgoedbeleggingen en agrarische voorraden, niet gewijzigd, omdat de betreffende EU-bepaling ongewijzigd was.

Dat laatste gold dus niet voor de waardering van vaste activa en voorraden tegen actuele waarde. De wetge-

ver heeft ervoor gekozen om gebruik te maken van de herwaarderingsoptie in artikel 7 voor vaste activa en deze ingevuld door middel van herwaardering tegen actuele kostprijs.

3.2 Besluit Actuele Waarde en RJ 212

De actuele kostprijs is volgens artikel 2 van het Besluit Actuele Waarde gelijk aan de actuele inkoopprijs of de actuele vervaardigingsprijs, beide onder aftrek van cumulatieve afschrijvingen. Daarmee volgt de actuele kostprijs de wettelijke invulling van de historische kostprijs, maar dan op basis van actuele prijzen.

Door middel van RJ-Uiting 2017-2 'Actuele kostprijs' zijn wijzigingen aangebracht in hoofdstuk 212 van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. RJ 212.404 bepaalt dat de keuze tussen de actuele inkoopprijs en actuele vervaardigingsprijs niet vrij is bij de bepaling van de actuele kostprijs, maar deze dient aan te sluiten op de wijze waarop de rechtspersoon het actief heeft verkregen. Op het moment van verkrijging is de actuele kostprijs logischerwijs gelijk aan de historische kostprijs (RJ 212.407). De actuele inkoopprijs wordt bepaald inclusief bijkomende kosten. De actuele kostprijs betreft, anders dan de vervangingswaarde, de waardering van het actief zelf en niet de waardering van een eventueel vervangend actief.

De actuele inkoopprijs is niet gelijk aan de prijs die op de waarderingdatum zou moeten worden betaald voor een actief in dezelfde staat en met dezelfde ouderdom. Het gaat om de actuele inkoopprijs in 'nieuwe staat', of, indien het actief is gekocht op een later moment, de actuele inkoopprijs in de ouderdom die het actief had bij feitelijke verkrijging (RJ 212.405). Op deze actuele inkoopprijs wordt afgeschreven om te komen tot een waardering op balansdatum. De actuele kostprijs is daarom vooral een allocatie van een investering op basis van actuele prijzen over de gebruiksduur van het actief, waardoor een indicatie wordt verkregen van de exploitatiekosten op actueleprijsbasis. Voor grond (terreinen) wordt de actuele kostprijs in het algemeen wel gebaseerd op de marktwaarde (reële waarde), omdat op deze activa niet wordt afgeschreven.

De actuele inkoopprijs wordt normaliter bepaald aan de hand van marktconforme gegevens of via taxaties uitgevoerd door erkende taxateurs.

De actuele vervaardigingsprijs dient te worden gebaseerd op de kosten die de rechtspersoon zou maken als het actief op het moment van herwaardering zou worden vervaardigd, waarbij dezelfde toerekeningsystematiek van indirecte kosten en rentekosten wordt gehanteerd als bij de bepaling van de historische kostprijs (RJ 212.405).

Indien de realiseerbare waarde lager is dan de actuele

kostprijs, wordt een bijzondere waardevermindering verwerkt (RJ 212.407).

De bepaling van de actuele kostprijs dient voldoende regelmatig te worden uitgevoerd (RJ 212.408). Indien de rechtspersoon concludeert dat een betrouwbare bepaling niet meer mogelijk is, worden geen nieuwe herwaarderings doorgevoerd en wordt de laatst bepaalde actuele kostprijs afgeschreven over de resterende gebruiksduur.

Indien materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen de actuele kostprijs, dient de volgende toelichting te worden opgenomen (RJ 212.705):

- a. het jaar van de meest recent toegepaste herwaarderings;
- b. de eventuele betrokkenheid van een onafhankelijke taxateur;
- c. de methoden en belangrijke veronderstellingen die zijn toegepast bij de schatting van de actuele waarde van de materiële vaste activa;
- d. de mate waarin de actuele waarde van de materiële vaste activa rechtstreeks is ontleend aan waarneembare prijzen op een actieve markt of aan recente marktconforme transacties, of is geschat met behulp van andere waarderingstechnieken;
- e. voor elke categorie materiële vaste activa: de som van de herwaarderings per balansdatum ter vaststelling van de boekwaarde die zou zijn opgenomen als de activa op basis van historische kosten waren gewaardeerd;
- f. de boekwaarde van materiële vaste activa waarvan de rechtspersoon vaststelt en verwacht dat het niet langer mogelijk is de actuele kostprijs betrouwbaar te bepalen;
- g. de wijze van verwerking van gerealiseerde herwaarderings.

Voorts dient, indien de actuele kostprijs van een actief niet langer betrouwbaar is te bepalen, dit te worden vermeld in de toelichting, met vermelding van de redenen daarvan. Vanaf dat moment vinden geen verdere herwaarderings voor het desbetreffende actief plaats en wordt de laatst bepaalde actuele kostprijs afgeschreven over de resterende levensduur (RJ 212.408).

Voorts dient overwogen te worden om de marktwaarde (reële waarde) van de materiële vaste activa in de toelichting te vermelden, indien deze belangrijk afwijkt van de boekwaarde die is bepaald op basis van historische of actuele kostprijs en indien dit noodzakelijk wordt geacht voor het vereiste inzicht (RJ 212.707).

De NBA (2017) heeft een brochure uitgegeven waarin een handreiking is opgenomen voor de invulling van de actuele kostprijs in verschillende situaties. De bro-

chure is tot stand gekomen in samenwerking tussen accountants en taxateurs.

3.3 Verwerking stelselwijziging

De overgang van waardering tegen vervangingswaarde naar waardering tegen actuele kostprijs is een stelselwijziging. Weliswaar is het stelsel van toepassing van actuele waarde gehandhaafd, maar er is sprake van een stelselmatige andere invulling van de actuele waarde. Dit betekent dat de bepalingen van RJ 140 over stelselwijzigingen van toepassing zijn. De belangrijkste bepalingen zijn:

- De stelselwijziging dient retrospectief te worden verwerkt, met aanpassing van vergelijkende cijfers aan het nieuwe stelsel (RJ 140.208);
- In het uitzonderlijke geval dat het cumulatieve effect (het effect op het beginvermogen in het jaar van wijziging) redelijkerwijze niet kan worden bepaald, dienen de boekwaarden aan het begin van het boekjaar, gebaseerd op het oude stelsel, als uitgangspunt te worden genomen bij de toepassing van het nieuwe stelsel (RJ 140.209);
- In de toelichting dienen de aard en redenen van de stelselwijziging te worden vermeld, alsmede de betekenis van de stelselwijziging voor vermogen en resultaat en individuele posten; de betekenis voor vermogen en resultaat betreft de invloed op de vergelijkende cijfers en op de cijfers van het jaar waarin de stelselwijziging is doorgevoerd (het jaar-effect) (RJ 140.213/214).

Het voorgaande betekent dat ook in de vergelijkende cijfers 2015 herberekening nodig is op basis van de actuele kostprijs, hetgeen alleen relevant is indien deze verschilt van de vervangingswaarde. Ook eventuele effecten op het resultaat dienen te worden vermeld.

De gedwongen afschaffing van waardering tegen vervangingswaarde kan ook een reden zijn om het actuelewaardestelsel te verlaten en een stelselwijziging door te voeren naar historische kostprijs. Specifiek voor die stelselwijziging heeft de RJ een overgangsbepaling opgenomen. RJ 212.802 laat toe dat, in afwijking van RJ 140.208/209, de stelselwijziging prospectief wordt verwerkt. Dat betekent dat de laatste waardering tegen vervangingswaarde op 31 december 2015 geacht wordt de historische kostprijs te zijn bij de toepassing van het historische kostprijsstelsel. Verdere opwaartse herwaarderingsreserve valt vrij door afschrijving of vreemding van het actief. Zou er geen overgangsregeling zijn, dan zou de stelselwijziging naar historische kosten hebben geleid tot een afwaardering van het actief en van de herwaarderingsreserve. Met de overgangsregeling biedt de RJ een faciliteit om de stelselwijziging door te voeren zonder een direct negatief effect op het eigen vermogen. Uiteraard is er in latere

jaren wel een negatief effect, omdat de herwaarderingsreserve alleen nog maar kan verminderen.

Op basis van RJ 212.804 dient de overgangsbepaling te worden toegelicht in het jaar waarin de overgang is verwerkt, alsmede in de daaropvolgende boekjaren zolang de herwaarderingsreserve niet volledig is gerealiseerd. Ook dient de omvang van de nog niet gerealiseerde herwaardering separaat te worden vermeld.

3.4 De kritiek van Camfferman op de actuele kostprijs

De keuze die de wetgever heeft gemaakt om vanaf de jaarrekening 2016 waardering tegen vervangingswaarde niet langer toe te staan en te kiezen voor een invulling door middel van actuele kostprijs is in dit tijdschrift bekritiseerd door Camfferman (2016). Hij gaat in op de geschiedenis van vervangingswaarde en hij bespreekt twee andere mogelijke interpretaties van de gewijzigde EU-Jaarrekeningrichtlijn die naar zijn mening hadden kunnen leiden tot een andere keuze dan actuele kostprijs:

- de Europese Commissie heeft bedoeld in artikel 7 de vervangingswaarde zoals dat reeds werd toegepast te handhaven maar dan onder de meer algemene bepaling van 'herwaardering'.
- de herwaarderingsoptie van artikel 7 heeft alleen betrekking op incidentele herwaarderings, en de enige andere mogelijke periodieke invulling van actuele waarde betreft reële waarde (artikel 8).

Hierbij kan een aantal zaken worden opgemerkt. In de toelichting op de EU-Jaarrekeningrichtlijn is uitdrukkelijk aangegeven dat 'replacement cost accounting' niet meer is toegestaan. Een interpretatie waarbij via een omweg vervangingswaarde wordt gehandhaafd, sluit daar niet op aan. Bovendien zou deze 'omweg' dan alleen gelden voor vaste activa, en niet voor voorraden, zodat van een status quo in elk geval geen sprake kan zijn (Camfferman bespreekt voorraden niet in zijn artikel).

Tegen de interpretatie dat met de herwaarderingsoptie alleen wordt bedoeld op incidentele herwaarderings pleit dat in de tekst noch in de toelichting van de EU-Jaarrekeningrichtlijn een beperking tot incidentele herwaardering is aangebracht.

De wetgever had volgens Camfferman ook kunnen kiezen om van de herwaarderingsoptie van artikel 7 geen gebruik te maken en te kiezen voor waardering van materiële vaste activa tegen reële waarde (artikel 8). De werking van artikel 8 is echter beperkt tot een aantal specifieke activa waarbij een hele brede categorie als materiële vaste activa of voorraden niet lijkt te passen. Bij waardering van materiële vaste activa in eigen gebruik tegen reële waarde kunnen bovendien vanuit bedrijfseconomisch gezichtspunt vragen worden gesteld omdat de ontwikkeling van de reële waarde voor deze activa gedurende de gebruiksduur maar beperkte rele-

vantie heeft. Ook leidt deze keuze maar tot beperkte harmonisatie met IFRS, enerzijds omdat het ‘revaluation model’ in IAS 16 naar onze waarneming in de praktijk nauwelijks wordt toegepast, en anderzijds omdat de invulling van de actuele waarde in IAS 16 niet reële waarde is maar ‘reële waarde op het moment van waardering onder aftrek van latere afschrijvingen en waardeverminderingen’, een concept dat niet eenduidig is en ook niet nader door de IASB is geconcretiseerd.

Waardering tegen de actuele kostprijs sluit beter aan op de aard van het actief, dat niet wordt aangehouden ter belegging maar voor de directe gebruiksuitoefening. Met de keuze voor actuele kostprijs zijn de toepassingsproblemen, zoals deze bestonden bij toepassing van vervangingswaarde (zoals het vraagstuk van niet-identieke vervanging), nog niet opgelost (aldus ook Camfferman, 2016). Het is daarom positief dat de RJ nadere richtlijnen over de bepaling van de actuele kostprijs heeft uitgevaardigd, en dat de NBA (2017) een brochure heeft gepubliceerd over interpretatieproblemen in diverse situaties. Op het niveau van de regelgeving is er in korte tijd al meer richting gegeven aan de invulling van de actuele kostprijs dan dat in het verleden is gebeurd inzake de vervangingswaarde.

4 De onderzoekspopulatie

De gebruikte dataset voor dit onderzoek bestaat uit Nederlandse ondernemingen die rapporteren op basis van de Nederlandse wet- en regelgeving (Boek 2 BW, Titel 9) en die in 2015 vervangingswaarde toepasten. De gegevens uit de dataset zijn afkomstig uit het handelsregister. Wij hebben op 20 februari 2017 een ‘data dump’ gedownload van de jaarrekeningen van het boekjaar 2015 met behulp van de zoekterm ‘vervangingswaarde’. Deze data zijn vervolgens gesorteerd op volgorde van deponeringsdatum.

Aangezien veel jaarrekeningen die rapporteren op basis van Titel 9 niet bruikbaar waren, omdat in 2015 ver-

vangingswaarde niet werd toegepast, en omdat ‘Titel 9-ondernemingen’ hun jaarrekeningen vaak pas laat deponeren, hebben we onze populatie beperkt tot 50 ondernemingen.

Van de dataset zijn diverse jaarrekeningen buiten beschouwing gebleven. Dit betreft:

- jaarrekeningen van organisaties waarvoor bijzondere verslaggevingseisen gelden (financiële instellingen, woningcorporaties, ziekenhuizen en overige zorgorganisaties);
- jaarrekeningen met een gebroken boekjaar (omdat voor 2015/2016 de nieuwe bepalingen nog niet van toepassing waren en voor 2016/2017 naar verwachting de jaarrekening niet tijdig beschikbaar zou zijn);
- jaarrekeningen waarin op basis van groottecriterium alleen een balans en geen winst-en-verliesrekening was opgenomen;
- jaarrekeningen waaruit op basis van nadere bestudering bleek dat vervangingswaarde geen waardeeringsgrondslag was (maar dit begrip alleen werd vermeld in de toelichting);
- jaarrekeningen van dochterondernemingen waarvan ook de jaarrekening van de moeder in de populatie is opgenomen.

5 Resultaten empirisch onderzoek

5.1 Het gebruik van actuele waarde in de jaarrekeningen 2015

In tabel 1 is aangegeven voor welke posten de door ons onderzochte 50 ondernemingen actuele waarde hebben toegepast in de jaarrekeningen 2015.

Uit tabel 1 blijkt dat in 2015 vooral materiële vaste activa werden gewaardeerd tegen actuele waarde, en dan in het bijzonder de categorie ‘bedrijfsgebouwen en terreinen’. Bij twee ondernemingen betreft deze categorie uitsluitend terreinen. De categorie ‘overige materiële vaste activa’ is divers en omvat o.a. vervoermiddelen (auto’s), schepen en inventarissen. Soms zijn alle overige materiële vaste activa gewaardeerd tegen actuele waarde, soms een deel daarvan.

Drie ondernemingen waarden in 2015 zowel de materiële vaste activa als de voorraden tegen actuele waarde (Aan de Stegge Nederland B.V., Catom B.V. en Rouppe van der Voort Handelmaatschappij B.V.).

In deze tabel zijn de vastgoedbeleggingen niet meegeteld. Er zijn in de populatie geen ondernemingen die agrarische voorraden tegen actuele waarde waarden (waarvoor waardering tegen actuele waarde ook in 2016 nog mogelijk is).

Waardering van immateriële activa tegen actuele waarde komt in de populatie in het geheel niet voor.

De actuele waarde wordt ingevuld door middel van de vervangingswaarde (soms aangeduid als gecorrigeerde

Tabel 1 Toepassing actuele waarde in de jaarrekening 2015

	n	n
Materiële vaste activa		
• Alleen bedrijfsgebouwen en terreinen		34
• Alleen overige materiële vaste activa		3
• Zowel bedrijfsgebouwen en terreinen als overige activa		7
Totaal materiële vaste activa tegen actuele waarde		44
Waarvan: tevens voorraden tegen actuele waarde	3	
Alleen voorraden tegen actuele waarde	6	6
Totaal voorraden tegen actuele waarde	9	
Totaal		50

vervangingswaarde), met één uitzondering. Löwik Installatiegroep B.V. past reeds in 2015 de actuele kostprijs toe bij de waardering van gebouwen en terreinen, overigens zonder duidelijke toelichting hierop (zo wordt niet aangegeven dat sprake is van een stelselwijziging). De overgang naar actuele kostprijs lijkt geen financiële effecten te hebben gehad.

In het navolgende behandelen we eerst de waardering van de voorraden in de jaarrekening 2016 (5.2) en daarna de waardering van materiële vaste activa (5.3 en 5.4).

5.2 De waardering van voorraden in de jaarrekening 2016

In 2016 is het alleen nog toegestaan om agrarische voorraden te waarderen tegen actuele waarde (opbrengstwaarde). Omdat in onze populatie geen ondernemingen met agrarische voorraden aanwezig zijn, verwachten wij dat in de jaarrekening 2016 waardering van voorraden tegen actuele waarde niet meer zou plaats vinden.

In tabel 2 is de waargenomen waardering van voorraden in de jaarrekening 2016 aangegeven (aantallen ondernemingen / jaarrekeningen).

Tabel 2 Waardering voorraden in de jaarrekening 2016

	n	%
Actuele waarde	2	22
Historische kostprijs	7	78
Totaal	9	100

Uit tabel 2 blijkt dat nog twee ondernemingen (22%) volgens hun eigen grondslagen de voorraden waarderen tegen actuele waarde, respectievelijk ingevuld door de vervangingswaarde en de actuele kostprijs. In het eerste geval lijkt de wetswijziging de onderneming ontgaan, in het tweede geval is de wetswijziging onjuist geïnterpreteerd door de nieuwe grondslag van actuele kostprijs toe te passen op voorraden (de desbetreffende onderneming waardeert geen materiële vaste activa tegen actuele waarde).

We zijn voorts nagegaan wat de effecten zijn van de wetswijziging op de waardering van de voorraden en de omvang van het eigen vermogen. Opvallend is dat vrijwel nooit een (materieel) effect is gerapporteerd, ook niet in die gevallen waarin is overgegaan naar waardering tegen historische kosten. Alleen Rouppe van der Voort Handelmaatschappij B.V. heeft aangegeven dat er een beperkte herwaardering is (zie figuur 1). In alle overige gevallen is per 31 december 2015 geen herwaarderingsreserve voorraden opgenomen, ook niet bij de twee ondernemingen die in 2016 nog waarderen tegen

Figuur 1 Best Practice Voorraden: Rouppe van der Voort Handelmaatschappij B.V., jaarrekening 2016, p. 8

Stelselwijziging

(...)

Voorraad

Als gevolg van het Besluit actuele waarde is het niet langer toegestaan om de voorraad te waarderen tegen de actuele waarde. In plaats daarvan dient de voorraad tegen de verkrijgingsprijs te worden gewaardeerd. Tot en met voorgaand boekjaar is de voorraad gewaardeerd tegen de actuele inkoopprijs, verhoogd met bijkomende kosten. Per ultimo 2016 is de voorraad gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, verhoogd met bijkomende kosten. Gezien het beperkte effect is besloten om de herwaardering op de voorraad per ultimo 2016 in mindering te brengen op de voorraad en de kostprijs van de omzet te verhogen. De vergelijkende cijfers zijn gezien het beperkte effect niet aangepast. De verwerking van de stelselwijziging heeft voor het boekjaar 2016 een (kostprijs) last opgeleverd van € 432.000.

Figuur 2 Best Practice Voorraden: R.N.I. B.V., jaarrekening 2016, p. 11

Stelselwijziging

Er is sprake van een stelselwijziging inzake de waardering van de voorraad. De voorraad wordt in de jaarrekening gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of lagere netto-opbrengstwaarde. In voorgaande jaren werd de voorraad individueel gewaardeerd tegen vervangingswaarde of lagere netto-opbrengstwaarde.

Voorraad mag volgens de wet gewaardeerd worden tegen kostprijs (verkoopsprijs respectievelijk vervaardigingsprijs) dan wel tegen actuele waarde (art. 2:284 lid 1 BW). In Besluit Actuele Waarde (BAW) is bepaald dat alleen agrarische voorraden per 1 januari 2016 gewaardeerd mogen worden tegen actuele waarde. Hieruit blijkt dat de voorraad gewaardeerd moet worden tegen verkrijgingsprijs of lagere netto-opbrengstwaarde. De verwerking van de stelselwijziging heeft een te verwaarlozen impact op het vermogen, resultaat en de individuele post voorraad.

actuele waarde. In de meeste gevallen is de stelselwijziging van waardering tegen vervangingswaarde naar waardering tegen historische kostprijs niet als zodanig vermeld. Een positieve uitzondering op de toelichting over de stelselwijziging betreft, naast Rouppe van der Voort Handelmaatschappij B.V., R.N.I. B.V. (figuur 2).

5.3 De waardering van materiële vaste activa in de jaarrekening 2016

Inzake de waardering van materiële vaste activa in de jaarrekening 2015 hadden de ondernemingen die in 2015 waardeerden tegen vervangingswaarde drie basisopties:

- Overgang naar waardering tegen actuele kostprijs;
- Overgang naar waardering tegen historische kost-

- prijs met gebruik van de overgangsregeling;
- Overgang naar waardering tegen historische kostprijs zonder gebruik te maken van de overgangsregeling.

Het betreft hier 41 ondernemingen met waardering van bedrijfsgebouwen en terreinen tegen actuele waarde en 10 ondernemingen met actuelewaardewaardering van overige materiële vaste activa (waarvan 7 beide). Zoals aangegeven in paragraaf 5.1 is één onderneming al in 2015 overgegaan op actuele kostprijs. Deze waardering is in 2016 gehandhaafd en hierna buiten beschouwing gelaten.

In tabel 3 wordt aangegeven welke opties zijn gekozen (aantallen ondernemingen / jaarrekeningen). Het aantal ondernemingen waarop deze tabel betrekking heeft, betreft 43 (de 44 ondernemingen van tabel 1 minus de onderneming die al in 2015 actuele kostprijs toepaste).

Uit tabel 3 blijkt dat voor bedrijfsgebouwen en terreinen in de meeste gevallen (60%) is gekozen voor een

overgang van waardering tegen vervangingswaarde naar waardering tegen historische kostprijs. De twee ondernemingen met uitsluitend terreinen hebben verschillende keuzes gemaakt, één is bij actuele waarde gebleven, de ander is overgegaan naar historische kosten.

Bij de stelselwijziging maken vrijwel alle ondernemingen gebruik van de overgangsregeling, waardoor de herwaarderingsreserve niet hoeft vrij te vallen en geen negatief effect ontstaat op het eigen vermogen. De twee ondernemingen die inzake bedrijfsgebouwen en terreinen de overgangsregeling niet toepassen zijn Tauw Group B.V. (zie hierna) en Van Houtum Group Holding B.V.

Een goed voorbeeld van een toelichting op de overgang van actuele waarde naar historische kostprijs met gebruikmaking van de overgangsregeling is opgenomen in figuur 3. Een in grote lijnen gelijklopende toelichting is opgenomen in veel van de jaarrekeningen waarin gebruik is gemaakt van de overgangsregeling. Dit geeft de indruk dat de externe accountants nauw betrokken zijn geweest bij het opmaken van de tekst van de toelichting.

Opvallend in de toelichting is de zinsnede 'de wijze van toepassing van actuele kostprijs is echter in de praktijk nog onvoldoende duidelijk'. Hieruit blijkt dat in de praktijk is geworsteld met toepassing van het begrip actuele kostprijs, ondanks de door de RJ en NBA gegeven 'guidance'.

Van de 16 ondernemingen (40%) die waardering tegen actuele waarde voortzetten, is opvallend dat vier daarvan de verplichte waardering tegen actuele kostprijs niet toepassen. In drie gevallen is de (gecorrigeerde) vervangingswaarde gehandhaafd, in één geval is overgegaan van waardering tegen vervangingswaarde naar waardering tegen bedrijfswaarde. Opvallend is voorts Rouppe van der Voort Handelmaatschappij B.V., die zowel voor de toepassing van de vervangingswaarde in 2015 als van de actuele kostprijs in 2016 de onroerende zaken waardeert tegen marktwaarde als beste invulling.

Bij de waardering van de overige materiële activa bestaat een ander beeld: daar is in de meerderheid van de gevallen (60%) waardering tegen actuele waarde (in alle gevallen ingevuld met de actuele kostprijs) gehandhaafd. Bij vijf van de zes ondernemingen waren ook bedrijfsgebouwen en terreinen aanwezig en is voor beide categorieën de actuele kostprijs toegepast. In één geval zijn alleen de overige materiële vaste activa gewaardeerd tegen actuele waarde.

In figuur 4 is de toelichting van Koninklijke Doeksen B.V. opgenomen, waarbij zowel voor bedrijfsgebouwen als voor schepen is overgegaan naar actuele kostprijs.

Tabel 3 Waardering materiële vaste activa in de jaarrekening 2016

A. Per categorie						
	Bedrijfsgebouwen en terreinen			Overige materiële vaste activa		
	n	n	%	n	n	%
Actuele kostprijs	12			6		
Andere vorm van actuele waarde	4			0		
Actuele waarde		16	40		6	60
Historische kostprijs met overgangsregeling	22			1		
Historische kostprijs zonder overgangsregeling	2			3		
Historische kosten		24	60		4	40
Totaal		40	100		10	100
B. Per onderneming						
	n	n	%			
Actuele kostprijs	13					
Andere vorm van actuele waarde	4					
Actuele waarde		17	40			
Historische kostprijs met overgangsregeling	23					
Historische kostprijs zonder overgangsregeling	3					
Historische kosten		26	60			
Totaal		43	100			

Figuur 3 Best Practice Materiële vaste activa (van vervangingswaarde naar historische kostprijs met gebruik van de overgangsregeling): ASK Romein International B.V., jaarrekening 2016, p. 53

STELSELWIJZIGING

Vanaf boekjaar 2016 moet bij herwaardering van materiële vaste activa in eigen gebruik worden uitgegaan van de actuele kostprijs in plaats van de vervangingswaarde. De actuele kostprijs zal veelal afwijken van de marktwaarde. De wijze van toepassing van actuele kostprijs is echter in de praktijk nog onvoldoende duidelijk om dit te kunnen toepassen op het vastgoed van ASK Romein International BV. Daarom is gekozen voor de overgangsbepaling van RJ 212 om de boekwaarde aan het begin van 2016 te beschouwen als de veronderstelde historische kostprijs. Verdere (opwaartse) herwaarderingen vinden vanaf dat moment niet meer plaats. Deze boekwaarde wordt verder afgeschreven in overeenstemming met het kostprijsmodel, en getoetst op bijzondere waardeverminderingen indien daarvoor aanwijzingen zijn. De bestaande herwaarderingsreserve op de datum van overgang valt vrij bij realisatie. De herwaarderingsreserve die ziet op deze vroegere herwaardering is het bedrag zoals opgenomen in de beginbalans van 2016.

Figuur 4 Best Practice Materiële vaste activa (van vervangingswaarde naar actuele kostprijs): Koninklijke Doeksen B.V., jaarrekening 2016, p. 7

Stelselwijziging

Tot en met 2015 werden bedrijfsgebouwen, terreinen en schepen gewaardeerd tegen actuele waarde, ingevuld op basis van de getaxeerde vervangingswaarde, zijnde de geschatte herbouwwaarde minus afschrijvingen over de reeds verstreken levensduur verminderd indien van toepassing met cumulatieve bijzondere waardeverminderingverliezen. Met ingang van 2016 vindt waardering tegen actuele waarde plaats op basis van actuele kostprijs. Deze stelselwijziging heeft geen financiële gevolgen gehad voor de jaarcijfers.

Van de vier ondernemingen die voor de overige materiële vaste activa zijn overgegaan naar historische kosten, is maar in één geval de overgangsregeling toegepast (Neder Rijn Holding B.V.), bij die onderneming ook voor de bedrijfsgebouwen en terreinen. Eén onderneming die alleen de overige materiële vaste activa in 2015 waardeert tegen actuele waarde (Hendriks Bouw en Ontwikkeling B.V.) is zonder overgangsregeling overgegaan naar historische kosten. Twee ondernemingen (Tauw Group B.V. en Van Houtum Group Holding B.V.) zijn voor zowel de bedrijfsgebouwen als de overige materiële vaste activa overgegaan naar de historische kostprijs, ook zonder gebruik te maken van de overgangsregeling.

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat de zeven ondernemingen die zowel bedrijfsgebouwen en terreinen als overige materiële vaste activa in 2015 waarden tegen actuele waarde, vijf ondernemingen zijn gebleven bij de actuele waarde en twee ondernemingen zijn overgegaan naar de historische kostprijs (één met en één zonder overgangsregeling).

Alle 43 ondernemingen samen nemend (zie tabel 3, sub B) is 60% van de ondernemingen overgegaan op historische kostprijs en 40% gebleven bij actuele waarde.

Wij zijn vervolgens nagegaan wat de financiële effecten

Tabel 4 Financiële effecten op het eigen vermogen van gemaakte keuzes in jaarrekening 2016 inzake materiële vaste activa

	Effect nihil	Effect niet nihil
	n	n
Actuele kostprijs	13	0
Andere vorm van actuele waarde	4	0
Actuele waarde	17	0
Historische kostprijs met overgangsregeling	23	0
Historische kostprijs zonder overgangsregeling	0	3
Historische kosten	23	3
Totaal	40	3

ten zijn van de gemaakte keuzes, gemeten als het effect op de beginstand van het eigen vermogen in de jaarrekening 2016. Dit is weergegeven in tabel 4.

Tabel 4 vinden wij een verrassende tabel. Dat er geen effect is bij het gebruik van historische kosten met overgangsregeling is per definitie het geval: de laatste waardering tegen actuele waarde wordt hierbij bevroren en de herwaarderingsreserve blijft in stand.

Verrassend vinden wij wel dat bij overgang naar actuele kostprijs in geen enkel geval is geconcludeerd dat dit effecten heeft op de omvang van de beginstand van het eigen vermogen. Blijkbaar wordt de actuele kost-

prijs in alle gevallen op dezelfde wijze bepaald als de vervangingswaarde.

De drie gevallen waarin een financieel effect aanwezig is betreffen de ondernemingen die zijn overgegaan naar historische kosten zonder gebruik te maken van de overgangsregeling. De omvang van de vermindering van de herwaarderingsreserve per 31 december 2015 betrof in deze gevallen

- Hendriks Bouw en Ontwikkeling B.V.: €262.400

(0,6% van het balanstotaal en 1,8% van het eigen vermogen);

- Tauw Group B.V.: €4.284.754 (8,7% van het balanstotaal en 17,0% van het eigen vermogen);
- Van Houtum Group Holding B.V.: €5.787.000 (13,9% van het balanstotaal en 33,0% van het eigen vermogen).

In figuur 5 is de toelichting van Tauw Group B.V. opgenomen.

Figuur 5 Best Practice Materiële vaste activa (vermelding omvang effecten stelselwijziging naar historische kosten zonder overgangsregeling): Tauw Group B.V., jaarrekening 2016, p. 23

Stelselwijzigingen

Informatieverschaffing over stelselwijzigingen

Tot en met het boekjaar 2015 zijn de bedrijfsgebouwen en terreinen gewaardeerd op actuele waarde, zijnde de vervangingswaarde. Met ingang van het boekjaar 2016 worden de bedrijfsgebouwen en terreinen gewaardeerd tegen historische kostprijs plus bijkomende kosten of vervaardigingsprijs onder aftrek van lineaire afschrijvingen gedurende de verwachte toekomstige gebruiksduur. Deze stelselwijziging is retrospectief verwerkt waarbij de vergelijkende cijfers op dit nieuwe stelsel zijn aangepast.

De reden van de stelselwijziging is de waarde van de bedrijfsgebouwen en terreinen in de jaarrekening te laten aansluiten bij de meer gebruikelijke waarderingsmethodiek in de sector.

Het eigen vermogen per 31 december 2015 is hierdoor € 4.284.754 lager. De stelselwijziging heeft lagere afschrijvingslasten en hogere belastingdruk tot gevolg. Het effect hiervan op het resultaat 2015 bedraagt € 77.953 positief en op het resultaat 2016 € 175.000 positief.

Naast de financiële effecten op het beginvermogen van 2016 kan de gemaakte keuze ook een effect hebben op het resultaat over 2016 en het vermogen per 31 december 2016. Als het uitgangspunt wordt volgehouden dat de actuele kostprijs gelijk is aan de vervangingswaarde, dan is dat effect nihil. Maar bij overgang naar historische kosten, ook indien de overgangsregeling is gebruikt, is er wel een effect: immers in 2016 vindt geen verdere herwaardering plaats en ook de omvang van de afschrijving wordt niet beïnvloed door veranderingen in de actuele kostprijs gedurende 2016. Hoewel de RJ in RJ 140 verplicht om informatie te geven over het effect van de stelselwijziging op vermogen en resultaat in het jaar waarin de wijziging is doorgevoerd, hebben wij deze informatie in slechts twee jaarrekeningen aangetroffen. Dit betreft naast de jaarrekening van Tauw Group B.V. in een situatie dat niet gebruik is gemaakt van de overgangsregeling (figuur 5) de jaarrekening van Lasaulec Holding B.V., waarbij wel gebruik gemaakt is van de overgangsregeling (zie figuur 6). Van Houtum Group Holding B.V. geeft een ander effect in het jaar van wijziging aan, namelijk hoe hoog de waardering van materiële vaste activa per 31 december 2016 zou zijn geweest bij ongewijzigde waarderingsgrondslag.

Figuur 6 Best Practice Materiële vaste activa (vermelding omvang jaareffect stelselwijziging naar historische kosten met overgangsregeling): Lasaulec Holding B.V., jaarrekening 2016, p. 8

Stelselwijziging grondslag materiële vaste activa

De waarderingsmethode van bedrijfsgebouwen en terreinen in eigen gebruik is met ingang van 2016 veranderd. Voor 2016 werden deze tegen vervangingswaarde gewaardeerd, waardoor er elk jaar een herwaardering plaats vond. Met ingang van 2016 geldt dat deze categorie vaste activa tegen historische kostprijs wordt gewaardeerd. Hierbij wordt de boekwaarde eind 2015 verondersteld als historische kostprijs. Hier wordt vanaf 2016 op afgeschreven, waarbij eerst op de herwaardering wordt afgeschreven. De bestaande herwaarderingsreserve wordt bij afschrijving of verkoop toegevoegd aan de overige reserves.

De stelselwijziging leidt vergeleken met (een gelijkblijvende) vervangingswaarde tot een lager eigen vermogen en solvabiliteit. De impact op het eigen vermogen van de stelselwijziging is per saldo € 0,2 miljoen negatief, met inbegrip van een per saldo € 0,1 miljoen hoger netto resultaat.

5.4 De vrijval van de herwaarderingsreserve

In ons onderzoek zijn wij ook nagegaan op welke wijze in de jaarrekening 2016 de herwaarderingsreserve inzake materiële vaste activa vrijvalt: binnen het eigen vermogen (direct naar de overige reserves) of naar het resultaat. De uitkomsten daarvan zijn weergegeven in tabel 5. Het betreft hier 40 ondernemingen: de 17 ondernemingen die in 2016 actuele waarde toepassen en de 23 ondernemingen die zijn overgegaan naar historische kostprijs met gebruikmaking van de overgangsregeling.

Tabel 5 Verwerking vrijval herwaarderingsreserve (jaarrekening 2016)

	n	%
Binnen eigen vermogen	25	62
Naar het resultaat	11	28
Niet toegelicht en niet duidelijk	4	10
Totaal	40	100

Van de 36 ondernemingen waarvan het duidelijk is hoe de herwaarderingsreserve vrijvalt, boeken 25 ondernemingen (69%) de vrijval binnen het eigen vermogen. Dat betekent dat de meerderheid van de ondernemingen nog steeds een meer zuivere toepassing van de actuele waarde volgt, zowel in de balans als in de winst-en-verliesrekening (zie par. 2).

Opvallend is dat vier ondernemingen in 2016, naast een stelselwijziging van actuele kostprijs naar historische kostprijs, ook een stelselwijziging hebben doorgevoerd inzake de verwerking van de vrijval van de herwaarderingsreserve: twee van vrijval in de winst-en-verliesrekening naar vrijval binnen het eigen vermogen en twee omgekeerd. In geen van de gevallen is deze wijziging toegelicht.

5.5 Het belang van waardering tegen actuele waarde

De vraag die wij ons ten slotte nog gesteld hebben is wat het relatieve belang anno 2015 en 2016 is van waardering tegen actuele waarde. In tabellen 6 en 7 geven we dit aan door de omvang van de herwaarderingsreserve per 31 december 2015 respectievelijk 31 december 2016 te relateren aan het balanstotaal en het eigen vermogen. Hierbij zijn wij uitgegaan van de totale populatie van 50 ondernemingen.

Uit een vergelijking tussen de tabellen 2015 en 2016 blijken geen significante verschillen in de relatieve omvang van de herwaarderingsreserve, al is de relatieve omvang in 2016 wel lager. Dat hangt uiteraard direct samen met het geringe financiële effect dat de gedwongen stelselwijzigingen hebben gehad, enerzijds doordat bij handhaving van actuele waarde de actuele kostprijs is gelijkgesteld aan de vervangingswaarde en anderzijds doordat bij overgang naar de historische

kostprijs gebruik is gemaakt van de overgangsregeling. Kijkend naar de gemiddelden en de mediaan blijkt de herwaarderingsreserve rondom 7% van het balanstotaal uit te maken en rondom 20% van het eigen vermogen. Dat betekent dat het wel om materiële bedragen gaat. In elk geval bij de ondernemingen die zijn overgegaan naar historische kostprijswaardering zal de omvang van de herwaarderingsreserve in de loop der tijd geleidelijk afnemen doordat de realisatie daarvan door middel van afschrijving of verkoop niet wordt gecompenseerd door het onderkennen van nieuwe positieve waardeveranderingen.

6 Conclusies en slotbeschouwing

De algemene conclusie van ons onderzoek kan niet anders zijn dan dat de wetwijzigingen inzake actuele waarde, in elk geval voor de jaarrekeningen 2016, vrijwel geen financieel effect hebben gehad. Dat geldt zowel voor voorraden als voor de materiële vaste activa. Bij de voorraden past de voorzichtige conclusie dat de waardering tegen vervangingswaarde al in 2015 geen significante verschillen met waardering tegen historische kostprijs leek op te leveren, en dat de verplichte overgang naar historische kosten, met een enkele uitzondering, in de door ons onderzochte jaarrekeningen geen effect had. Dat hangt ongetwijfeld samen met het al vele jaren voorkomende lage niveau van inflatie.

Voor de categorie materiële vaste activa zijn de effecten voor 2016 verwaarloosbaar omdat door de ondernemingen die zijn gebleven bij de actuele waarde (40% van de populatie) de actuele kostprijs geacht wordt gelijk te zijn aan de vervangingswaarde en door de ondernemingen die zijn overgegaan naar het stelsel van historische kostprijs (60% van de populatie) de overgangsregeling is gebruikt, waardoor de laatste waarde-

Tabel 6 Belang van waardering tegen actuele waarde per 31-12-2015

n = 50	Balanstotaal (EUR)	Eigen Vermogen (EUR)	Herwaarderings-reserve (EUR)	Herwaarderings-reserve / balanstotaal (%)	Herwaarderings-reserve / Eigen Vermogen (%)
Minimum	3.750.216	568.908	0	0	0
Maximum	328.140.000	132.915.000	56.716.000	26	115
Gemiddelde	71.326.971	27.756.721	6.637.879	9	27
Mediaan	43.048.500	15.004.818	3.190.948	8	18

Tabel 7 Belang van waardering tegen actuele waarde per 31-12-2016

n = 50	Balanstotaal (EUR)	Eigen Vermogen (EUR)	Herwaarderings-reserve (EUR)	Herwaarderings-reserve / balanstotaal (%)	Herwaarderings-reserve / Eigen Vermogen (%)
Minimum	2.453.453	665.254	0	0	0
Maximum	330.700.000	140.921.000	54.752.000	24	114
Gemiddelde	74.831.338	30.930.323	5.905.875	7	21
Mediaan	46.880.514	15.459.341	2.017.182	6	15

ring tegen vervangingswaarde geldt als de veronderstelde historische kostprijs. Opvallend is dat als motivering voor de overgang naar historische kosten vaak is aangevoerd dat de praktische invulling van actuele kostprijs nog onvoldoende duidelijk is.

Uit het feit dat de wetwijziging inzake actuele waarde voor 2016 geen financiële effecten heeft gehad, kan niet worden afgeleid dat deze zonder betekenis was. Door de overgangsregeling voor materiële vaste activa is een meerderheid van de ondernemingen geruisloos overgegaan naar waardering tegen historische kosten, hetgeen mogelijk een administratieve verlichting is ten opzichte van het stelsel van vervangingswaarde, een stelsel dat naar onze verwachting door een gebrek aan specifieke regelgeving over de invulling daarvan in de praktijk op diverse wijzen werd ingevuld. Dat laatste geldt ook voor voorraden, waarbij de verplichte overgang eveneens 'pijnlijk' is verlopen, mede vanwege de geringe mate van inflatie. Tegelijkertijd heeft een grote groep ondernemingen er voor gekozen om te blijven waarden tegen actuele waarde, hetgeen blijkbaar voor deze ondernemingen nog in een behoefte voorziet, een mogelijkheid die niet zou hebben bestaan als de wetgever gekozen had om geen gebruik te maken van de optie van artikel 7 van de EU Jaarrekeningrichtlijn (zie paragraaf 3.4). De vraag is hoe de toekomst zich zal ontwikkelen. Het is mogelijk dat ook de overige ondernemingen die in de jaarrekening 2016 nog actuele kostprijs hebben toe-

gepast, alsnog in 2017 of later overgaan op historische kostprijs (de RJ lijkt de overgangsregeling ook voor latere jaren aanvaardbaar te vinden). Ook is het mogelijk dat ondernemingen die nu zijn overgegaan naar historische kostprijs of ondernemingen die ook in het verleden historische kostprijs hebben toegepast, terugkeren of overgaan naar actuele kostprijs, bijvoorbeeld als de toepassing ervan voldoende is uitgekristalliseerd om toepassing mogelijk te maken. Met name voor grondposities kan waardering tegen actuele kostprijs een aantrekkelijk alternatief zijn. Het bepalen van de actuele kostprijs is voor grondposities niet ingewikkeld (afschrijving is niet aan de orde en de actuele kostprijs is gebaseerd op de reële waarde), en waardering tegen actuele kostprijs kan een positief effect hebben op het gerapporteerde eigen vermogen en de gerapporteerde solvabiliteit. Ook voor waardering van vastgoed kan actuele kostprijs goed toepasbaar zijn, en aantrekkelijk zijn in een periode van significante prijsstijgingen. Een vervolgonderzoek in een later jaar kan daarin inzicht verschaffen. ■

Prof. dr. A.J. Brouwer RA is partner bij PwC en hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Prof. dr. M.N. Hoogendoorn is hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

J.D.J.J. van Brenkelen MSc is senior consultant bij PwC.

Literatuur

- Aerts, P.C.H. (1939). *Critische beschouwingen over de leer der vervangingswaarde*. Tilburgse Academische Economische Kring, derde jaarboek 1938-1939.
- Bakker, O. (1939). *Prijsregeling en de theorie der vervangingswaarde*. Purmerend: Muusses.
- Burgert, R. (1967). Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening. *De Accountant*, 74(4): 153-194.
- Camfferman, K. (2016). Schoonheidsgebreken in de leer van de actuele kostprijs. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90(11): 459-470.
- Charbo, J.J.A. (1939). *Enige theoretische opmerkingen over vervangingswaarde*. Tilburgse Academische Economische Kring, derde jaarboek 1938-1939.
- Geel, P. van (1932). *Balanswaardering en afschrijving*. Leiden: Handelswetenschappelijke Bibliotheek.
- Goudekot, A. (1960). An application of replacement value theory. *Journal of Accountancy*, 110(1; July): 37-47.
- Klaassen J. (1975). *De vervangingswaarde. Theorie en toepassing in de jaarrekening*. Alphen aan den Rijn: Samsom Uitgeverij.
- Limperg, Th. (1936). De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf. Rede uitgesproken voor het Nederlandsch instituut van accountants op 7 nov. 1936. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 14(1): 1-8.
- Mey, A. (1939). *Limperg's waardeleer en de betekenis harer toepassing in het bedrijfsleven*, Bedrijfseconomische opstellen aangeboden aan Prof. Th. Limperg door den Amsterdamsche kring van economen ter gelegenheid van zijn 60^e verjaardag.
- Muiswinkel, F.L. van (1958). Schoonheidsgebreken in de vervangingswaardeleer. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 32(11): 470-490.
- Muiswinkel, F.L. van (1967). Vervangingswaardeleer en winstprobleem. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 41(11): 79-88.
- NBA (Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants) (2017). *Actuele kostprijs in de praktijk*. Amsterdam: NBA. Geraadpleegd op <https://www.nba.nl/globalassets/themas/thema-externe-verslaggeving/nba-brochure-actuele-kostprijs-2017.pdf>.
- Polak, N.J. (1939). *In Schaarse tijd*, Efficiencydag november 1939.
- Pruyt, B. (1954). *Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming*, Diesrede N.E.H. 1954, Jaarboek N.E.H. 1953-1954.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2017). *RJ-Uiting 2017-2 'Actuele kostprijs'*. Geraadpleegd op <https://www.rjnet.nl/Global/RJ-Uiting%202017-2%20Actuele%20kostprijs.pdf>.
- Schoonderbeek, J.W., & Hen, P. de (1995). *Getuigen van de geschiedenis van het Nederlandse accountantsberoep: 20 interviews*. Assen: Van Gorcum.
- Schroeff, H.J. van der (1959). Limperg's theorie van de vervangingswaarde. *Maandblad*

voor *Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 33(12): 557-561.

- Schroeff, H.J. van der (1964). Schoonheidsgebreken in de theorie van de vervangingswaarde. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 38(5): 170-195.

- Schroeff, H.J. van der (1968). Vervangingswaardetheorie en winstprobleem. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 42(6): 284-297.

- Schroeff, H.J. van der (1969). Winstbepaling en financieringsstructuur - Een proeve van

een analyse met betrekking tot de inhaalafschrijvingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 43(2): 50-72.

- Vught, A.F.M. van (1939). Debatten. *Tilburgse Academische Economische Kring, derde jaarboek 1938-1939*.

Bijlage Lijst van onderzochte ondernemingen

1	Aan de Stegge Nederland B.V.	26	Lasaleuc Holding B.V.
2	ASK Romein International B.V.	27	Löwik Installatiegroep B.V.
3	BAS Holding B.V.	28	MBI Group B.V.
4	Benno Leeser Holding B.V.	29	MCB International B.V.
5	Blitta B.V.	30	Muller Holding B.V.
6	Boon Beheer B.V.	31	Nafra Beheermaatschappij B.V.
7	Bot Bouwgroep B.V.	32	Neder Rijn Holding B.V.
8	Burgland Vastgoed B.V.	33	Nederlandse Bouw Unie Holding B.V.
9	BVO Beheer B.V.	34	Negende Generatie Beheer B.V.
10	Catom B.V.	35	Nemaco Holding B.V.
11	DBEW Holding B.V.	36	Nobas B.V.
12	De Stiho Groep B.V.	37	Panoptikon Beheer B.V.
13	De Verwenbakker B.V.	38	Planef II B.V.
14	Dozy Holding B.V.	39	PWT Group B.V.
15	Foja Beheer B.V.	40	R.N.I. B.V.
16	Gedempte Haven B.V.	41	Roupe Van der Voort Handelmaatschappij B.V.
17	GMB Holding B.V.	42	Royal Reesink N.V.
18	Hendriks Bouw en Ontwikkeling B.V.	43	Starholding B.V.
19	Heveck Vriesvers B.V.	44	Tauw Group B.V.
20	Holding Nieuwenhuis Rijssen B.V.	45	The Greenery B.V.
21	J.F. Luiten Vleeswaren B.V.	46	Timber and Building Supplies Holland N.V.
22	Kleijn Beheer B.V.	47	Van Houtum Group Holding B.V.
23	Klein Poelhuis Beheer B.V.	48	Van Wijnen Groep N.V.
24	Koninklijke Doeksen B.V.	49	Windsor Beheer B.V.
25	Kropman Holding B.V.	50	Witteveen+Bos N.V.